

**Smjernice za izgradnju i zaštitu
Zbirke zemljovida i atlasa
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu**

Izradile: Mira Miletić Drder i Dragica Krstić

**Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
Zagreb, 2021.**

**Smjernice za izgradnju i zaštitu
Zbirke zemljovida i atlasa
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu**

Smjernice izradile
Dr. sc. Mira Miletić Drder i dr. sc. Dragica Krstić

Nakladnik
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Za nakladnika
Prof. dr. sc. Ivanka Stričević

Lektura
Zrinka Mikulić

ISBN 978-953-500-208-6

Zagreb, 2021.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Svrha.....	4
3. Organizacija Zbirke zemljovida i atlasa	4
4. Izgradnja fonda	6
<i>Kriteriji prikupljanja građe</i>	6
<i>Način prikupljanja građe</i>	6
<i>Obrada</i>	7
5. Korisnici i korištenje građe	7
6. Zaštita	7
<i>Smještaj fonda</i>	8
<i>Sigurnost Zbirke</i>	9
<i>Konzervacija i restauracija</i>	9
<i>Procjena rizika i plan zaštite u kriznim uvjetima</i>	9
Literatura	10
Bilješka o autoricama.....	11

1. Uvod

Zbirka zemljovida i atlasa osnovana je 1945. kao zasebna organizacijska jedinica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Zbirka je danas dio Odjela posebnih zbirki koji se sastoji od četiriju zbirki građe posebne vrste, a to su uz Zbirku zemljovida i atlasa, Zbirka rukopisa i starih knjiga, Grafička zbirka i Zbirka muzikalija i audiomaterijala. Svaka od zbirki zasebna je cjelina koja sadrži vrijednu i rijetku baštinsku građu koja zahtijeva poseban način obrade, zaštite, pohrane i uporabe. U Zbirci zemljovida i atlasa prikuplja se, obrađuje, pohranjuje i daje na korištenje kartografska građa. Središnja je baštinska kartografska zbirka *Croatica*, a osobitost njezine uloge očituje se u skrbi za očuvanjem cjelokupne hrvatske kartografske baštine, kao i suvremene kartografske produkcije.

2. Svrha

Svrha je Smjernica opisati postupke za izgradnju i zaštitu fonda Zbirke zemljovida i atlasa. Opisat će se organizacija i izgradnja fonda, kriteriji i način prikupljanja kartografske građe, obrada građe, korištenje te zaštita fonda, smještaj, sigurnost, konzervacija i restauracija fonda i procjena rizika te plan zaštite u kriznim uvjetima.

3. Organizacija Zbirke zemljovida i atlasa

U Zbirci se čuvaju sve vrste karata, kao što su pregledne karte, tematske karte, topografske karte svih mjerila, planovi i pomorske karte, stare zemljopisne karte, rukopisne karte, astronomske karte i sve vrste atlasa kartografskog sadržaja (opći, povijesni, različiti tematski itd.). Kartografski je fond tijekom godina sustavno izgrađivan i popunjavao po svim geografskim područjima, međutim s osobitim naglaskom na karte Hrvatske. Zbirka sadrži i priručnu knjižnicu s nekoliko stotina svezaka knjiga iz područja kartografije i kartografskog knjižničarstva. Digitalizirano je preko 1100 jedinica najvrjednije građe te je dostupno

korisnicima u visokoj rezoluciji putem portala Digitalna kartografska građa. Digitalizirana građa okupljen je u 15 digitalnih zbirki.

Kartografska građa dijeli se u nekoliko tematskih i kronoloških cjelina. Podjela na cjeline proizlazi iz nekoliko općih kategorizacija fonda kartografske građe, a to su kronologija nastanka, tehnika izrade, cjelokupna nedjeljiva ostavština, vrsta kartografske građe te građa prikupljana obveznim primjerkom. Fond Zbirke podijeljen je u šest velikih cjelina.

1. *Starija kartografska građa* fond je karata i atlasa nastalih od XVI. do sredine XIX. stoljeća, tehnikama drvoreza, bakroreza i nadoreza. Kao i u svim svjetskim knjižnicama ovo je jedan od najvrjednijih fondova i o njemu se mora voditi posebna skrb u svim aspektima djelovanja, nabavi, obradi, zaštiti i digitalizaciji, korištenju te pohrani i čuvanju. Kako bi se nadopunio dio fonda koji nedostaje, od velike je važnosti stalno praćenje tržišta antikvarne kartografske građe te suradnja s dobavljačima kao i dodjela sredstava za kupnju.

2. *Rukopisna kartografska građa* fond je unikatnih primjeraka karata, nacрта i planova izrađenih i nacrtanih rukom u raznim tehnikama. Osobito se ističe fond planova i nacрта osječke Tvrđe, planova hrvatskih gradova te pregledne karte prostora Hrvatske iz XIX. stoljeća (Vojna Krajina, Slavonija, Dalmacija). Rukopisne karte nisu često u ponudi dobavljača, ali moguće je nabaviti ih kupnjom ili darom. Često je potrebna stručna procjena starosti i tehnike izrade, ali i geografskog prostora koji je predstavljen. Također se mora voditi posebna skrb u obradi, zaštiti i digitalizaciji, korištenju te pohrani i čuvanju.

3. *Zbirka Novak* kartografska je baštinska zbirka iznimne vrijednosti, prikupljana godinama u zaokruženu cjelinu kakva je danas. Fond se sastoji od karata Hrvatske XVI.-XX. stoljeća, atlasa i knjiga kartografske i povijesne tematike usko povezane s hrvatskom kartografskom poviješću. Zbirka Novak je voljom vlasnika dr. Drage Novaka u cijelosti smještena unutar Zbirke zemljovida i atlasa. Fond je obrađen, digitaliziran, opremljen i pravilno pohranjen. Proširenje fonda Zbirke Novak, tj. nabava novih jedinica građe ne očekuje se.

4. *Karte i planovi XIX. stoljeća* važna je cjelina za istraživanje povijesti i razvoja kartografije. Značajka kartografske građe iz ovoga razdoblja je u tome što se prvi puta pojavljuju karte i planovi na hrvatskom jeziku, kao i nakladnici kartografske građe u Hrvatskoj. Fond se nabavlja kupnjom ili darom.

5. *Karte i planovi prve polovice XX. stoljeća* također je važna cjelina zbog značajnijeg povećanja broja jedinica građe na hrvatskom jeziku te povećanja tematske raznolikosti i vrsta

karata. XX. je stoljeće burnih povijesnih zbivanja koja se mogu istraživati putem relevantnih kartografskih izvora. Građa pokriva razdoblje do kraja II. svjetskoga rata. Nabavlja se kupnjom ili darom.

6. *Suvremena kartografska građa* obuhvaća fond nastao od sredine XX. stoljeća do danas. Značajka je ovoga fonda da je dobrim dijelom građa pribavljena obveznim primjerkom te se odnosi na kartografsku građu *Croatica*. Uz hrvatska izdanja, fond suvremene građe obuhvaća i inozemna koja se najvećim dijelom nabavljaju zamjenom i darom, a rjeđe kupnjom.

4. Izgradnja fonda

U Zbirci se prikupljaju sljedeće vrste kartografske građe: pregledne karte, tematske karte, topografske karte svih mjerila, planovi i pomorske karte, stare zemljopisne karte, rukopisne karte, astronomske karte i sve vrste atlasa kartografskog sadržaja (opći, povijesni, različiti tematski itd.).

Kriteriji prikupljanja građe

Osnovni kriterij prikupljanja kartografske građe u Zbirci je prikupljanje građe *Croatica*, a to je sva kartografska građa koja prikazuje prostor Hrvatske (suvremeni i u prošlosti), čiji su autori, kartografi, urednici i sl. Hrvati, građa koja je objavljena ili tiskana u Hrvatskoj te građa na hrvatskom jeziku. Pod hrvatskim se autorima podrazumijevaju oni koji su rođeni u Hrvatskoj ili u njoj žive, kao i oni koji žive i rade u inozemstvu, ali imaju značajnu ulogu u hrvatskoj kartografiji. Drugi kriteriji su znanstvena vrijednost djela, potražnja korisnika za određenom građom te stanje i broj primjeraka građe u okviru postojećeg fonda.

Način prikupljanja građe

Kartografska građa nabavlja se na četiri načina, a to su obvezni primjerak, kupnja, dar i zamjena. Godišnji priliv građe u zbirku varira i ovisan je o kartografskoj produkciji u Hrvatskoj za obvezni primjerak, financijskim sredstvima za kupnju, dobroj volji ustanova i pojedinaca za dar i dinamičnu zamjenu sa srodnim ustanovama. Prosječan godišnji priliv građe jest od nekoliko desetaka do nekoliko stotina listova karata i svezaka atlasa. Starija kartografska građa i rukopisna građa nabavljaju se kupnjom i darom. Suvremena kartografska građa nabavlja se obveznim primjerkom, kupnjom, darom i zamjenom. Knjige iz priručne zbirke nabavljaju se kupnjom, darom i zamjenom.

Obrada

Cjelokupan fond Zbirke inventariziran je i obrađen prema međunarodnom standardu ISBD i Pravilniku i priručniku za izradbu abecednih kataloga. Zapisi su dostupni putem mrežnog kataloga NSK. Bibliografski zapisi su u cijelosti opremljeni autorskim, geografskim i žanrovskim pristupnicama te je na taj način pronalazak informacija o građi brži i dostupniji. Digitalizirana građa s pripadajućim metapodacima obrađena je i dostupna putem portala Digitalna kartografska građa.

5. Korisnici i korištenje građe

Korisnici zbirke su sveučilišni profesori, znanstvenici, studenti, umirovljenici te građani svih zanimanja zainteresirani za kartografsku građu te kartografske, povijesne i geografske informacije. Zbirka surađuje na području kartografije sa srodnim ustanovama u Hrvatskoj i inozemstvu, fakultetima, tijelima državne uprave, stručnim udruženjima i pojedincima. Kako bi se stalno pratile potrebe korisnika i poboljšale usluge, u Zbirci se putem popunjenih korisničkih upitnika i upita poslanih elektroničkom poštom vodi evidencija korisničkih zahtjeva. Svrha korištenja građe je u najvećem dijelu znanstvena i stručna, ali i osobne naravi. Prema pristupu građi i informacijama korisnike dijelimo na fizičke (posjete čitaonici i korištenje građe u čitaonici) i virtualne (komunikacija e poštom i telefonom te korištenje digitalne zbirke i mrežnog kataloga). Broj posjeta digitaliziranoj građi evidentira se kroz Digitalnu knjižnicu i mrežne stranice NSK.

Korištenje građe moguće je isključivo u prostoru čitaonice Zbirke uz obvezu pravilnog rukovanja građom te poštivanja procedura. Umnožavanje građe nije dopušteno, međutim moguće je naručiti digitalizirane preslike građe, za koju je to zakonom dopušteno, u svrhu stručnog i znanstvenog rada, a prema važećem cjeniku NSK.

6. Zaštita

Kako bi Zbirka zemljovida i atlasa ispunila svoj temeljni cilj, a to je trajno čuvanje kartografske građe i njezinu dostupnost, potrebno je, osim dokumentacije/obrade i zaštitnog snimanja, u suradnji s konzervatorima-restauratorima procijeniti i minimizirati rizike od propadanja,

konzervirati i restaurirati oštećenu građu i pohraniti je u odgovarajuće kutije, mape, ovitke i dr. te smjestiti u spremišne prostore u kojima su osigurani odgovarajući uvjeti pohrane (temperatura i relativna vlažnost zraka, strujanje i filtriranje zraka). U svrhu kontinuiranog praćenja mikroklimatskih uvjeta, u spremištima su postavljeni *data loggeri*, koji se očitavaju jedanput na mjesec, a prema potrebi i češće.

Preventivna zaštita provodi se od samog ulaska građe u Zbirku, u radnom prostoru Zbirke, spremištima, čitaonici, izložbenim prostorima, prostoru gdje se građa konzervira i restaurira te pri rukovanju, pakiranju i transportu. Preventivne aktivnosti prilagođene su posebnostima Zbirke. Vodi se evidencija izložbi i posudbi građe za izložbe te postupaka zaštite na samoj građi.

Inventarna knjiga, kao i sva druga dokumentacija o građi Zbirke, pohranjena je i zaštitno snimljena.

Smještaj fonda

Građa Zbirke smještena je u spremišnim prostorijama bez dnevnog svjetla s odgovarajućom opremom koja olakšava logističko rukovanje građom, skupno i pojedinačno, smanjuje mogućnost oštećenja građe pri redovitom rukovanju te olakšava provođenje izvanrednih zaštitnih postupaka i evakuaciju građe na učinkovit način.

Spremišni prostori opremljeni su stropnim javljačima požara, vatrodajavnim sustavom za automatsko gašenje, ručnim javljačima požara i protupožarnim sustavom gašenja plinom Novec 1230 u trezorskom spremištu. Sva spremišta imaju mikroklimatske ormare kojima se regulira relativna vlažnost i temperatura zraka u prostoru. U spremišta su postavljeni i posebni elektronički uređaji (*data loggeri*) koji omogućuju dugoročno praćenje temperature i vlage.

Trezorsko spremište sigurnosno je nadzirano te se u njega može ući isključivo s autoriziranim kodom koji prepoznaje čitač kartica.

Zbirka referentne građe nalazi se u čitaonici Zbirke u metalno-staklenim ormarima s mogućnošću zaključavanja. Prostor nema nadzirani ulaz i nije opremljen alarmom, a od požara se štiti *sprinkler* sustavom.

Karte su smještene u ormarima ladičarima za smještaj likovne građe formata ladica 135 x 96 cm. Osigurano je dovoljno prostora za smještaj novo pridošle građe u budućnosti. U spremištima se nalazi ukupno 120 ormara s ukupno 905 ladica te 6 ormara za pohranu zidnih karata. Stari atlasi smješteni su u 4 protupožarna ormara s mogućnošću zaključavanja. Noviji atlas smješteni su u regalima.

Sigurnost Zbirke

Cjelokupna zaštita fonda Zbirke/Knjižnice osigurava se sustavom tehničke zaštite, tjelesne zaštite te zaštite od požara zgrade Knjižnice. Sustav tehničke zaštite uključuje protuprovalni i vatrodjavni sustav, video nadzor, kontrolu pristupa i kontrolu iznošenja građe. Protuprovalni sustav uključuje se nakon završetka radnog vremena.

Konzervacija i restauracija

Tijekom redovitoga pregleda izdvaja se oštećena građa i potom se podvrgava odgovarajućemu konzervatorsko-restauratorskom postupku. Prednost u postupku zaštite ima vrijedna i ugrožena građa te ona koja je predmet projekta ili posudbe za izložbe.

Procjena rizika i plan zaštite u kriznim uvjetima

U sklopu plana zaštite Zbirke zemljovida i atlasa u kriznim uvjetima, koji u završnici mora biti integriran ili usklađen s planom zaštite u kriznim uvjetima preostalih zbiraka Knjižnice, potrebno je procijeniti prijetnje, odnosno utvrditi opasnost, dovesti ih u odnos s čimbenicima otpornosti na prijetnje, odnosno utvrditi otpornost, te dati procjenu spremnosti Knjižnice da osigura zaštitu Zbirke u kriznim uvjetima. Osim početne procjene rizika u prostorima Zbirke, za dijelove građe koja se posuđuje potrebno je izraditi posebnu procjenu rizika i plan zaštite u kriznim uvjetima za premještenu građu. Procjenu rizika za Zbirku potrebno je osuvremeniti barem svake dvije godine, a prema potrebi i češće, a obvezno u slučaju izgreda ili bitnih izmjena u organizaciji i čuvanju Zbirke. Zaštita Zbirke u kriznim uvjetima podrazumijeva dosljedno i neprekidno provođenje mjera prevencije te pripreme odgovora i oporavka koje propisuju zakonski i interni propisi o zaštiti knjižnične građe (*Pravilnik o zaštiti knjižnične građe Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u kriznim uvjetima*) .

Literatura

Miletić Drder, Mira. Kartografska građa u kontekstu kulturne baštine // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 56 (2013), 1-23.

Miletić Drder, Mira. Kartografske zbirke u Hrvatskoj : model virtualnog povezivanja : doktorski rad. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.

Mlinarić, Dubravka; Mira Miletić Drder. Zbirka Novak : Mappae Croaticae u Zbirci zemljovida i atlasa NSK. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2017.

Pravilnik o postupanju s građom koja pristiže kao obvezni primjerak u NSK (interni dokument).

Pravilnik o uvjetima i načinu korištenja građe i usluga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Dostupno na: <https://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2021/03/Pravilnik-o-uvjetima-i-na%C4%8Dinu-kori%C5%A1tenja-gra%C4%91e-i-usluga-NSK.pdf>
<http://www.nsk.hr/pravilnici-i-poslovnici>

Pravilnik o zaštiti knjižnične građe Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u kriznim uvjetima (interni dokument).

Pravilnik o zaštiti od požara Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (interni dokument).

Procedura o provedbi mjera u području fizičke sigurnosti knjižnične građe (interna procedura).

Procedura za izložbe građe iz fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu izvan njezina sjedišta u Hrvatskoj ili inozemstvu. Dostupno na: <https://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2017/03/Procedura-4.pdf>

Procedura za izložbe građe iz fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u prostoru Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Dostupno na: <https://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2017/03/Procedura-1.pdf>

Procedura za posudbu građe Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu radi izlaganja izvan njezina prostora u Hrvatskoj i inozemstvu. Dostupno na: <https://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2017/03/Procedura-3.pdf>

Smjernice za izgradnju zbirke Croatica. Dostupno na: <https://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2016/06/Smjernice-za-izgradnju-zbirke-Croatica-3.pdf>

Verona, E. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983-1986. Dio 1: Odrednice i redalice. 2. izmijenjeno izd.1986. Dio 2: Kataložni opis. 1983.

Bilješka o autoricama

Dr. sc. Mira Miletić Drder knjižničarska je savjetnica i voditeljica Zbirke zemljovida i atlasa Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Kao geografkinja, povjesničarka i knjižničarka u svome radu bavi se istraživanjima i temama kartografske građe u baštinskim ustanovama. Obranila je doktorsku disertaciju na polju informacijskih i komunikacijskih znanosti s temom kartografskih zbirki. Članica je domaćih i međunarodnih udruga vezanih uz kartografiju i knjižničarstvo.

Dr. sc. Dragica Krstić konzervatorica savjetnica, voditeljica je Odjela Zaštita i pohrana u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. U dosadašnjem radu bavi se temama vezanim uz preventivnu i kurativnu zaštitu raznovrsne baštinske građe u redovnim i izvanrednim situacijama. Njezini interesi usmjereni su na organiziranje i upravljanje zaštitom knjižnične građe. Ovom se temom bavila i u sklopu izrade doktorskog rada.